

УДК 338.43.01

Саламін О.С., аспірант*©

Львівський національний університет імені Івана Франка

**РОЗВИТОК СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЯК РЕЗУЛЬТАТ
РИНКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЯТОРНОГО ВПЛИВУ**

У статті розглянуто проблеми розробки і здійснення державної регуляторної політики у сільському господарстві.

Ключові слова: *ціна, ринкове саморегулювання, агропромисловий комплекс, державна регуляторна політика, ринкова економіка, сільськогосподарські товаровиробники.*

Постановка проблеми. Мета реформування сільського господарства у першій половині 90-х років минулого століття на ринкових засадах полягала у радикальному вирішенні більшості проблем, що нагромадились, на основі відпущення важелів державного впливу. Всесильними вважались ринкові регулятори, які діють автоматично.

Помилковість такого підходу у даний час є очевидною. За роки реформ відмічається посилення більшості проблем. Це актуалізує наукові дослідження щодо доцільного рівня та спрямованості державного регуляторного впливу у сільському господарстві.

Аналіз останніх досліджень. Проблеми формування державної регуляторної політики вивчаються багатьма вченими-економістами, дискутуються у наукових виданнях. Вони відображені в працях С. Дем'яненка, С. Кваші, М. Маліка, В. Ткаченка, П. Саблука, тощо. Все ж дані проблеми відносяться до категорії найменш вивчених. Відмічається весь спектр можливих підходів, включаючи крайні - від державного невтручання у ринкову економіку до обґрунтування доцільності застосування прямого адміністративного впливу з метою "наведення порядку". Переважають запозичені у країнах з розвинутою ринковою економікою способи державного регуляторного впливу без належного урахування рівня сформованості ринкових відносин у вітчизняному сільському господарстві, що зумовлює фрагментарність наукових висновків та пропозицій уже на етапі побудови теоретичних концепцій.

Метою статті є дослідження результативності державної регуляторної політики в аграрному секторі економіки України, обґрунтування напрямів її удосконалення з урахуванням рівня сформованості тут ринкових відносин та посилення процесів міжнародної

---

* Науковий керівник – д.е.н., професор Михасюк І.Р.

© Саламін О.С., 2013

інтеграції.

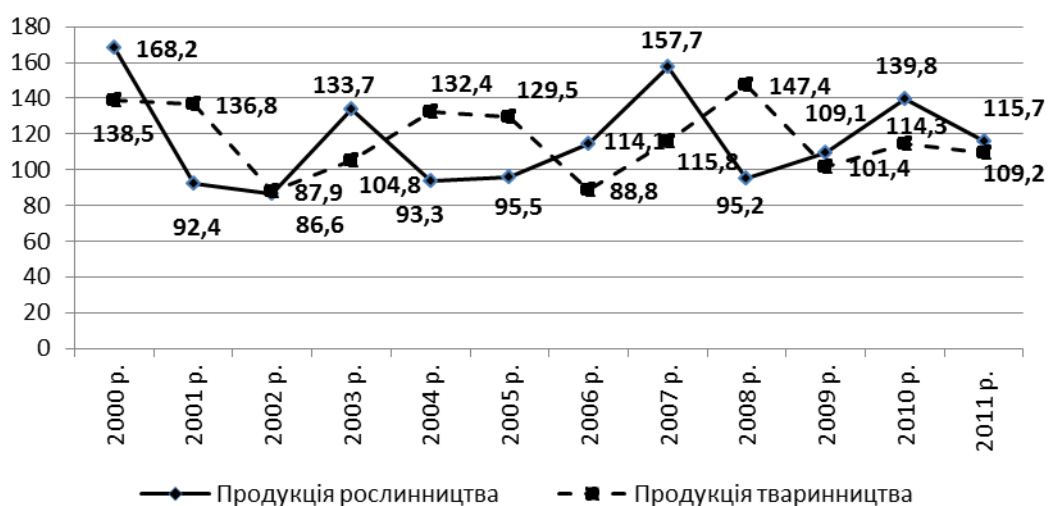
Виклад основного матеріалу. Спрямованість зусиль суб'єктів господарювання в умовах ринкових відносин, напрями використання їх ресурсного потенціалу, які формують тенденції розвитку, визначаються з одного боку впливом ринкових важелів, а з другого – станом, узгодженістю і комплексністю державного регуляторного впливу.

Адекватність державної регуляторної політики стану ринкових відносин її компенсацийний характер з урахуванням рівня сформованості і особливостей аграрного ринку, доцільність якого не викликає дискусій, визначені Законом України від 18 жовтня 2005 року “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року”, передбачають досягнення такої пріоритетної цілі, як “забезпечення в сільськогосподарському виробництві за допомогою системи державних організаційно – правових заходів прибутку на авансований капітал, включаючи вартість земельних ресурсів, не нижче середнього рівня по економіці держави” [4]. Такий підхід відповідає загальним теоретичним положенням ринкової економіки.

Організаційна побудова агропромислового ринку є близькою до типу чистої конкуренції. З урахуванням цього часто можливості забезпечення прибуткової господарської діяльності тут пов'язуються лише з обмеженням монополії у сфері закупівель засобів виробництва для сільського господарства та реалізації сільськогосподарської продукції, що є лише необхідною, але недостатньою умовою досягнення даної стратегічної цілі. Прийняття господарських рішень сільськогосподарськими суб'єктами господарювання, розробка їх маркетингових програм та інвестиційних проєктів, що забезпечують не нижчий, ніж середній по національній економіці прибуток, залежать від точності оцінки очікуваної кон'юнктури ринку. Виробникам необхідна інформація про ринкові тенденції, які можуть моделюватись з використанням макроекономічних показників, що передбачає участь державних органів управління, інформація яких уже здійснює регуляторний вплив. Крім того в умовах світових інтеграційних процесів, активізації зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників до уваги слід брати ситуацію на міжнародних ринках, інформацію про яку самостійно можуть збирати і аналізувати без участі державних інституцій лише дуже великі суб'єкти господарювання.

Без достовірної і повної ринкової інформації сільськогосподарські товаровиробники позбавлені можливості адаптуватись до ринкової ситуації, здійснювати випереджувальні дії з урахуванням очікуваних змін і спрямовувати зусилля на підвищення у довготерміновому ринковому періоді прибутковості виробництва, що дозволяє досягти визначеного пріоритету державної регуляторної політики при необхідності прикладання менших зусиль з боку державних органів, що здійснюють регуляторний вплив.

Вперше за роки реформ здійснення моніторингу цін передбачено Законом України від 18 січня 2001 року “Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 роки”, де вказано, що “держава створює систему моніторингу цін на сільськогосподарську продукцію та матеріально – технічні ресурси (послуги), що використовуються в сільському господарстві”. На виконання даного Закону Міністерством аграрної політики і продовольства України видано відповідний наказ щодо забезпечення моніторингу цін, однак у державному бюджеті кошти на вказані цілі не були передбачені і моніторинг не здійснювався. Виробники позбавлені навіть інформації про ціни, які формуються у різних альтернативних каналах розподілу, за якими вони можуть реалізувати продукцію. Це створює особливо вагомі проблеми для невеликих суб’єктів господарювання, які не створюють відділів збуту продукції, маркетингових служб. В таких умовах посилюється монопольний вплив місцевих закупівельних структур, які диктують ціни на сільськогосподарську продукцію. В поєднанні із сезонними коливаннями та впливом кон’юнктурних чинників це призводило до чітко вираженої цінової нестабільності (рис.1).

Рис. 1. Індеси цін реалізації сільськогосподарської продукції в Україні, у відсотках до попереднього року

Джерело: дані Державної служби статистики України.

За такої волатильності цін цілеспрямована господарська діяльність, яка забезпечує стабільне зростання обсягів виробництва неможлива.

Ринкова система у сільському господарстві виявилася неспроможною стабілізувати ціни. Це є результатом незавершеності ринкових реформ, а також спрямованості державної регуляторної політики у більшій мірі на соціальний захист населення в умовах високого рівня безробіття і низьких

доходів кінцевих споживачів, ніж на забезпечення прибутку на авансований капітал на середньому по економіці держави рівні. Стимування підвищення роздрібних цін на продовольчі товари є лише тимчасовим способом соціального захисту населення, що супроводжується в поєднанні з монопольними тенденціями заготівельних організацій подальшим суттєвішим зниженням закупівельних цін. Низька прибутковість, що є результатом цього, породжує дефіцит обігових коштів, проблеми із забезпеченням засобами виробництва, насамперед, міндобривами, засобами захисту рослин, паливом, своєчасним і в повному обсязі виконанням технологічних операцій. Відтак зменшуються обсяги виробництва продукції, зростає її собівартість. У більш віддаленій перспективі це породжує вимушене подальше суттєве підвищення ціни без адекватного зростання обсягів виробництва в поєднанні з посиленням соціальних проблем. Виникає своєрідна ланцюгова реакція, коли одні проблеми породжують або посилюють інші, знижуючи конкурентоспроможність галузі. Переважно збитковим є виробництво продукції тваринництва. В таких умовах безпідставно очікувати сталого збільшення обсягів виробництва продукції тваринництва на засадах підприємництва і зрозумілою стає висока частка такої продукції, що виробляється особистими селянськими господарствами, де прибутковість не визначається.

Ціна – основний ринковий регулятор виробництва, який визначає темпи і пропорції розвитку галузей та окремих підприємств, може забезпечити їх процвітання або занепад. Усі інші важелі регулювання лише посилюють або послаблюють вплив ціни. Тому пріоритетний розвиток сільського господарства може бути забезпечений насамперед певним, необхідним рівнем і співвідношенням цін.

Дискусії щодо доцільності і способів підтримання цінового паритету серед вчених-економістів та практиків господарювання не втратили актуальності до цього часу, що свідчить про невизначеність підходів до державного регулювання цін навіть у теоретичному плані: “Пріоритетність харчування і значимість аграрного укладу, – пише Л. Абалкін, – знаходять своє відображення в соціально-економічній політиці провідних країн. Тут і підтримка паритету цін, і фінансування субсидій селянам, і захист їх інтересів на внутрішньому і зовнішньому ринках. Досить корисно у зв’язку з цим навчитися на досвіді США, Японії, Франції і Італії” [1]. Заперечуючи це, С. Дем’яненко вважає відстоювання політики цінового паритету свідченням низької кваліфікації економістів. Він пише: “Прикладом, що характеризує кваліфікацію наших аграрних економістів є дискусія навколо проблеми “диспаритету цін” на продукцію сільського господарства і інших галузей економіки. На Заході вже давно дійшли до висновку про безпідставність таких дебатів і некоректність самої постановки цього питання” [2].

Особливістю вітчизняного сільського господарства є те, що тривалий час за показники економічного і соціального прогресу видавався рівень

усуспільнення виробництва, який здійснювався шляхом укрупнення підприємств. Цим у даний час зумовлений особливо високий рівень монополізації сфер виробництва засобів виробництва і закупівель сільськогосподарської продукції. Навіть у менш виражених, але подібних умовах, у провідних західних країнах не відмовлялись від політики паритету цін. Це положення є особливо важливим в умовах адаптації державної регуляторної політики в аграрній сфері України до принципів САП ЄС. Як свідчить європейський досвід, передумовою відмови від неї є абсолютне надвиробництво сільськогосподарської продукції і недоцільність стимулювання виробництва абсолютно лишньої на внутрішньому ринку продукції. При цьому втрати сільгоспвиробників у результаті відмови від цього переважно компенсуються шляхом прямої бюджетної підтримки без урахування обсягів виробництва продукції. Крім того компенсуються і втрати від свідомого скорочення обсягів такого виробництва. Така політика може застосовуватись лише в економічно високорозвинутих країнах, де є можливість виділяти із державного бюджету для цього значні суми коштів. В Україні така політика призведе не до скорочення обсягів абсолютного надвиробництва, а посилення проблем продовольчої безпеки. Безболісність такого процесу, наприклад у США, пояснюється тим, що 83% фермерів тут основні доходи отримують не від сільського господарства.

В Україні не може бути аргументом проти політики цінового паритету мінливість кон'юнктури ринку і стримування ціновими надбавками реакції виробників з метою адаптації до неї. Мінливість кон'юнктури ринку є результатом не стільки впливу об'єктивних ринкових чинників, скільки суб'єктивного втручання окремих монопольних структур. Через ціновий диспаритет знижується ефективність інших важелів регуляторного впливу держави. При існуючому співвідношенні цін дотації для сільського господарства, пільгові кредити, податкові пільги вимиваються у суміжні із сільським господарством галузі, не здійснюючи належного впливу на стан сільського господарства.

З обережністю слід сприймати заяви про абсолютну неприйнятність політики цінового паритету в умовах членства України в СОТ та гармонізації вітчизняного законодавства до принципів ЄС, оскільки така політика спотворює ринкові результати, і за підходами СОТ відноситься до "жовтої скриньки". У вітчизняному аграрному секторі така політика не спотворює ринкові результати, а коригує результати, спотворені високим рівнем монополізації окремими структурами сфери закупівель в умовах неналежного рівня розвитку інфраструктури аграрного ринку. Безпідставними були сподівання щодо автоматичного ринкового формування цін в умовах лише початкових етапів становлення ринкових відносин.

Чинні у даний час підходи до державного регулювання цін, передбачені Законом України від 24.06.2004 р. "Про державну підтримку

сільського господарства”, полягають у посиленні участі держави у процесах ціноутворення як суб'єкта ринкових відносин. Відповідно до Закону “зміст державного цінового регулювання полягає у здійсненні Аграрним фондом державних інтервенцій в обсягах, що дозволяють встановити ціну рівноваги (фіксінг) на рівні, не нижчому за мінімальну інтервенційну ціну та не вищому за максимальну інтервенційну ціну” [3].

Здійснення Аграрним фондом товарних та фінансових інтервенцій забезпечує державний вплив на рівень цін у необхідних межах не руйнуючи цінову рівновагу, що є закономірним результатом у випадку прямого адміністративного впливу на ціни. Але державні інтервенційні ціни не виконують у повній мірі регуляторної функції. Відповідно до Закону України “Про державну підтримку сільського господарства” період державного цінового регулювання не може бути меншим від одного календарного місяця та не може бути більшим за один маркетинговий період. Останній у Законі трактується як “період, який розпочинається з місяця, у якому починає поставлятися (продаватися) окремий вид продукції рослинництва відповідного врожаю, та закінчується останнім числом місяця, що передує місяцю, в якому починає поставлятися (продаватися) такий самий вид продукції рослинництва наступного врожаю. Для інших видів продукції маркетинговий період дорівнює одному бюджетному (фінансовому) року” [3]. При цьому перелік об'єктів державного цінового регулювання оприлюднюється не пізніше ніж за 30 календарних днів до початку маркетингового періоду. Майже для усіх галузей сільського господарства 30-денний період є коротшим від короткотермінового ринкового періоду, протягом якого виробник може змінити рівень інтенсивності використання ресурсів, задіяних у галузі і вплинути на обсяги виробництва продукції. Пропозиція у такому періоді абсолютно нееластична. Малоеластичною вона є і протягом одного маркетингового періоду, у якому застосовуються мінімальні та максимальні інтервенційні ціни. Тривалість довготермінового ринкового періоду, протягом якого відмічається у повній мірі вплив ціни на обсяги виробництва та пропозиції продукції визначається біологічними особливостями сільського господарства. Як відмічає Д. Феріс, для однорічних культур даний період складає два роки, у м'ясному птахівництві – чверть року, птахівництві яєчного напрямку продуктивності – приблизно два роки, свинарстві – чотири роки, м'ясному скотарстві – 10-15 років. З урахуванням активізації у економічно привабливих галузях племінної селекційної роботи, зумовленої зростанням попиту на племінних тварин і сортове насіння, період, протягом якого відмічатиметься подальше збільшення обсягів виробництва продукції за даний період слід розширити [6].

У більшості галузей часовий розрив між зміною ціни і реагуванням виробників шляхом зміни обсягів виробництва продукції в сільському господарстві перевищує маркетинговий період, на який затверджуються

мінімальні та максимальні ціни, що використовуються Аграрним фондом для здійснення товарних і фінансових інтервенцій. У США, наприклад, програми державного регулювання цін на сільськогосподарську продукцію розробляються на п'ять – шість років. Регуляторний вплив на ціну протягом періоду, що не перевищує одного року, може застосовуватись лише для нейтралізації негативних кон'юнктурних чинників короткотермінової дії, наприклад кліматичних чинників.

Високий рівень монополізації сфери закупівель сільськогосподарської продукції – характерне для усіх, в тому числі економічно розвинутих країн, явище. В Україні на початкових етапах формування інфраструктури аграрного ринку воно особливо виражене. Для послаблення монопольного впливу окремих суб'єктів ринку обсяги державних інтервенцій повинні бути значними, що вимагає таких же значних видатків з державного бюджету. Дефіцитність останнього є стримуючим чинником здійснення фінансових інтервенцій у необхідних обсягах.

Крім обмежених фінансових ресурсів, що виділяються з бюджету для організації і здійснення державних інтервенційних форвардних закупівель, збільшення обсягів таких закупівель стримується неналежним виконанням суб'єктами господарювання передбачених контрактом обов'язків щодо своєчасності та повноти поставок продукції, необхідності її сертифікації.

У 2010 році пізно був затверджений держбюджет і за форвардними контрактами зерно до держрезерву не купувалося. Крім того процедури форвардних держзакупівель складно здійснювати організаційно, особливо закупівлі у невеликих виробників малими товарними партіями. Такі виробники особливо гостро відчувають дефіцит обігових коштів і їм проблемно сформувати оптимальні товарні партії, які були б предметом біржових торгів. Тут дуже мало ліквідних предметів застави, що ускладнює як оформлення короткотермінових кредитів для поповнення обігових коштів, так і укладання форвардних контрактів. Вони найбільше відчувають монопольний тиск місцевих закупівельних структур і у першу чергу на них слід спрямовувати державну регуляторну політику у сфері ціноутворення.

Висновки. Світовий досвід свідчить, що уникнути державного втручання у процеси ціноутворення на сільськогосподарську продукцію або застосування адекватних систем захисту і підтримки сільськогосподарських товаровиробників не може ні одна країна. Без такого втручання надмірна мінливість цін руйнує аграрний сектор. Необхідною умовою стабільного розвитку сільського господарства є формування аграрного ринку та його інфраструктури, де здійснюється генерування товаропотоків та цін. Без цього безпідставно надіятись на належне ринкове саморегулювання.

Література

1. Абалкин Л. Аграрная трагедия России / Л. Абалкин // Вопросы экономики. – 2009. – № 9. – С. 4 – 14.
2. Дем'яненко С.І. Яка аграрна політика потрібна Україні / С.І. Дем'яненко // Дзеркало тижня. Україна – 2004. – № 17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: gazeta.dt.ua/ECONOMICS/yaka_agrarna_politika_potribna_ukrayini.html.
3. Про державну підтримку сільського господарства : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.
4. Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року: Закон України від 18 жовтня 2005 р. № 2982-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.
5. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 – 2004 роки: Закон України від 18 січня 2001 р. № 2238-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2238-14>.
6. Feris J. N. Agricultural prices and commodity market analysis / J. N.Feris. 1997. – 361 p.

Summary

Salamin O., PhD student

Ivan Franko National University of Lviv

AGRICULTURAL DEVELOPMENT AS A RESULT OF MARKET REGULATION AND STATE REGULATORY INFLUENCE

The article deals with the problems of development and implementation state regulatory policy in agriculture.

Key words: *price, market self-regulation, agriculture, state regulatory policy market economy, agricultural producers.*

Рецензент – к.е.н., доцент Кадюк З.С.